

«Katedradun izateko babesak izan nuen, baina ez gizonezko gehiengoarena»

Maria-Jose Azurmendi

Unibertsitate katedradun euskararen militantea

Eusko Ikaskuntzaren Manuel Lekuona saria irabazi du aurten. Linguistika, soziolinguistika eta, are, psikosoziolinguistikatik joko genuelakoan geunden, baina ARGIAtik joanda, *Zeruko Argia*-ren garaietara joan gara ihesi memoriaren bide asmaezinetan barna, iraganetik orainera eginez, gidari aparta lagun.

Testua: Miel A. Elustondo

Argazkiak: Dani Blanco

[Galdezka hasi aurretik ekin dio berak]... *Zeruko Argia* zen garai batean. Gure amak beti hartu izan zuen, eta beraren bidez ohitu nintzen zuen aldizkaria irakurtzera. Nik esango nuke joan den mendeko 50eko hamarkadaz gero, etxean dugula astekaria. Lehen, *Zeruko Argia*; orain, ARGIA. Aitak lana besterik ez zuen egiten, eta amak kontatzen zizkigun irakurtzen zituenak. Bixenta Aierbe zen gure ama, Segurakoa, 16 urterekin Donostiara etorria, Intxaustitarren etxera, sukaldeko lanean, josten eta brodatzen... Filipinetan jaioa zen Manuel Intxausti [Manila, 1900–Uztaritze, 1961], eta 1936ko gerra ondoren gogotik lagundu zien Ipar Euskal Herriera ihesi joan ziren abertzaleei, haurrei, Jaurlearitzari, eta Jose Antonio Agirrerri berari. Zenbat diru eman ote zuten!

Eta zuen ama haien etxean izan zen lanean.

Bai, Donostian, Ondarretan zeukaten etxea. Han dago etxea oraindik. Lehen, Intxausti zen. Orain beste izen bat dauka. Etxe hartan ezagutu zuten elkar gure gurasoek. Aita, etxeko txoferra zen. Gerra hasi zenean, Uztaritzera joan ziren, eta gerora, behin baino gehiagotan izan nintzen etxe hartan, gurasoekin joanda. Eta, beti, euskarazko ipuin bat erregalatzeguzen. Jende berezia zen, oso.

Ondarretan Intxaustitarren etxea, Antiguano bizi zirenen zuek ere.

Bai... Eta, txikitik, hantxe hasi nintzen lehenengo eskolara, 4-5 urterekin, Jesusen Mirabeetan. Ez zegoen euskaraz hitz egiterik, baina nik ez nekien gaztelaniaz. Galdetzen zidaten, ulertzen nuen

Maria-Jose Azurmendi Aierbe

1944, Donostia

Eusko Ikaskuntzaren Manuel Lekuona saria 2018. Irakasle eta ikerlaria. Filologia Erromanikoa ikasketak Madrilen egina, Beasaingo Lizeoko zuzendari zen 1968an. Ondoren, Deustuko Unibertsitatearen Donostiako EUTGn jardun zuen irakasle. 1983an EHUko Psikologia fakultatean hasi zen, 2011n erretiratu zen arte. Emakume aitzindari izan da ikastolako zuzendarietan, euskara dekanordeetan, katedradunetan eta Psikosoziolinguistikan. Donostiako Bagera Euskara Elkartearen omenaldia jasoa. ARGIA *Zeruko Argia* zen garaitik etxean pozik jasotzen duen MariaJose Azurmendiri, gure merezimendua.

nolabait, baina ez nintzen erantzuteko gauza. Garai hartan, arbelak ez zeuden paretan itsatsita, bi alde zituzten, bata gelara begira, bestea atzeko paretaren aldera. Bada, ni, arbelaren beste aldean jartzen ninduten. Han, klariona hartu eta marrazkiak egiten nituen, eta marrazkiak egitera zaletu nintzen. Oraindik ere egiten ditut.

[Egiazko margolanak egiten ditu gaur egun] Asko sufritu nuen, eta amorrua ere etorri zitzaidan. Gainera, euskaraz hitz egiteko beldurrez bizi ginen, ez genuen hitz egiten... Jesusen Bihotza ikastetxean hasi nintzen gero, eta han ere isildu egiten zen euskaraz zekien jendea. Ikasturtea pasatu arte ez nuen jakin batzuek euskaraz egiten zutela. Orduan, isilka, gure artean euskaraz egiten hasi ginen, mojen ezkutuan.

Lanak ditu sinesteak.

Eta orain ere, orduko hura bizi izan zuen jendeak, bizi izan ez balu bezala egiten du. "Babesgabatasun ikasia" du izena horrek psikologia sozialean. Babesgabatasun ikasia. "Esan duzuna ez da egia! Hemen ez zegoen debekurik!", esaten dute. Onartu egin dute gezurra. Gauzak asmatzen ditugulakoan bizi dira. Askotan, gerra erabili beharrean, inperioek bestelako mekanismoak erabili dituzte jendearen barruan halako sineste jakin batzuk, eta ez beste batzuk, sartzeko. Jendeari pentsamendua aldarazten diote. Lehenengoan, jendeak kontra egingo du, baina, poliki-poliki, onartu egiten du.

Amorrua aipatu duzu lehen.

Baina amorruak ez du betiko irauten, zorionez. Bizian bestelako etapak ere izan ditut. Esate baterako, Madrilerla Filologia Erromanikoa espezialitate egitera joan nintzen garaia. Hantxe sendotu zitzaizkidan euskara eta euskaltasuna. Euskaldun talde handia zegoen han, euskararen aldekoa. Zioten euskara zela gure hizkuntza, euskaraz hitz egin behar genuela, eta euskara eskolak antolatu zituzten. Batzuek besteei erakusten genien. Alde batetik, eskolak jasotzen nituen, irakurtzen eta idazten ikasteko; bestetik, eskolak ematen nizkien ni baino gutxiago zekitenei. Adibidez, nire senarrari.

1963an joan zinen Madrilerla, Euskal Herrian bertako unibertsitatearik ez zegoen sasoian.

Esfortzua

"Euskaraz hitz egiteko esfortzua egin behar izaten dute batzuek. Nik, gaztelaniaz hitz egiteko egin behar izaten dut, eta frantsesez edo ingelesez egiteko ere bai. Ikasketak gaztelaniaz egin ditut txikitatik, eta horiek euskarara ekartzeko esfortzua egin behar izan dut. Nola esango nizuke, bada?"

Euskara batua

"Jakin genuen Euskaltzaindiak Arantzazun egindako bileran eztabaida izan zela, batzuk alde, beste batzuk kontra, baina nik erabakita neukan Euskaltzaindiak erabakiko zuena onartuko nuela, aurrera egingo nuela. Eta bide horretan saiatu nintzen Beasaingo Lizeoan zuzendari izan nintzen garaian".

Eta kanpora joan behar estudiantu nahi izatekotan. Asko ginen han euskaldunak, berrehunen bat, gizonezkoak gehienak. Emakumezkoak, hamarren bat edo. Amak bultzatuta joan nintzen, amari Intxaustitarren etxeko giroak eraginda. Ikasi egin behar nuen, eta asko ikasi nuen Madrilen. Filologia ikasi nuen, baina, tartean, historia, literatura, ekonomia... eta beste hainbat eskola eta saiotara joaten nintzen, entzule. Jakin-min handikoa nintzen. Eta nik bezala egiten zuten beste batzuek ere. Lehen bi urteak Donostian egin, espezialitateko hirurak eta beste bat, doktoregoa egiteko, eta Euskal Herrira etorri nintzen. Madrilen bertan unibertsitate-irakasle lana eskaini zidaten, baina nik hona nahi nuen...

Madrilen lau urte eginda. Eta, hemen, egin zenuten Euskal Herri berririk?

Saiatu ginen. Beasaingo Lizeoko lehen zuzendaria izan nintzen. Euskaraz zelako hartu nuen lan hura. Ez naiz gogoratzen nor eta nola etorri zitzaizkidan bila, baina Madrilen nengoenean,

Donostiara etortzen nintzen udan, eta hemengo mugimenduari bat egin nuen, Karmele Esnalekin eta. Garai hartan, ikastolak irekitzen hasita zeuden, eta irakasle tituludunak behar zituzten. Zuzendari egin ninduten. Eskolak nola eman, ikastola bera nola antolatu, irakasleak kontratatu... Eta hortxe izan nuen borroka, batzuek esaten zutelako irakasle izateko titulurik ez zela behar.

Irakasle tituludunak izatea auzitan zegoen?

Bai. Eta borroka handia izan zen, hirugarren urtean, batez ere, esanez irakasleak tituluaren arabera kontratatzen nituela. Baina ni ere titulua nuelako hartu ninduten. Sistemaren kontrako asko gertatu ziren garai hartan, errebeldia zen: "Espainiako titulua, euskaraz irakasteko? Ez, jauna!"... Ni, hala ere, irakasle tituludunak ekartzen saiatu nintzen beti, bota ninduten arte.

Bota egin zintuzten?

Bai. Eskutitza bidali zidaten, gaztelaniaz. "Por incompatibilidad con el resto de profesores" (Gainerako irakasleekiko bateraezintasuna), zioten. Tituludun batzuk kontratatzea lortu nuen, baina han gehiago ziren titulurik ez zutenak. Bota ninduten, eta badut arantza: ikastola, euskarak indar handia duen tokia, Goierri... Oso maitea izan dut beti Goierri, ama Segurakoa eta aita Legorretakoa izanda! Memoria galtzen hasita nago, baina "Por incompatibilidad con el resto de profesores", ez zait behin ere ahaztuko. Izugarritzko negarrak egin nituen, asko tristetu nintzen. Baina jesuiten unibertsitatean [Deustuko unibertsitate Donostian, EUTG garai batean] ezagutzen ninduten, zenbait eskola ere emanda nengoan Beasainen izan nintzen azken urtean, eta unibertsitatean hasi nintzen berehala.

Hamahiru urtez Deustuko Unibertsitatearen Donostiako campusean jardun ondoren, Euskal Herriko Unibertsitate hasiberriko Psikologia fakultatean zinen lanean. Elebitasuna izan duzu ikergai nagusietarik. Eleaniztasunaz ari gara gaur egun.

Elebidun nahiz eleaniztun izan gintezke gu, norbanakoak, baina gizartea, ez. 1980an Quebecen izan nintzen, Laval Unibertsitatean, William MacKeyrekin, [nazioarteko soziolinguistikaren sona handienekoa duen pertsona] eta horixe

esaten zuen berak. Gizarte mailako elebitasuna posible izatekotan, hizkuntza bakoitzak bere lurralde eremua behar du, eta lurralde eremu horretan hizkuntza ofizial bakarria izan. Ez dago besterik. Kanadan, frankofonoak dituzu batean, anglofonoak bestean. Horrelaxe funtzionatzen zuten, eta funtzionatzen dute, estatu konfederatuak balira bezala. Euskal Herrira etorri eta MacKey harritura zegoen, hain zapalduta egonda ere, euskarak gure artean zuen indarra ikusita. Munduan horrelakorik ez zuela inon ikusi zioen. Eta kontuan hartu gurea oso egoera nekeza dela, hiru lurralde administratibotan zatituta, bi estatutan, bi hizkuntza hegemoniko ditugula gure gainean... Egin kontu, frantsesa benetako hizkuntza globala izan zen Lehen Mundu Gerra baino lehen. MacKey garbi esaten zuen, gizarte mailako elebitasun orekatuak ez dugu inoiz ezagutu, hizkuntza batek bere lurralde jakina behar du. Pertsonok bai, jakin ditzakegu hizkuntza bat, eta bi, eta hiru, eta asko, baina lurralde zehatz batek hizkuntza zehatz bat behar du. Gizarteak bakarrarekin funtzionatuko du, ez birekin.

MacKey ez ezik, beste soziolinguista handi bat ere hartu zenuten etxean: Joshua Fishman.

Bai. Bizpahiru aldiz izan genuen hura ere. Mundu mailako adituak biak, euskararen prozesuaz kezkatuak biak. Jakinda ze gutxi ginen, nola geunden zatituta, nola gerra galdu genuen... eta, hala ere, zer indar genuen pizteko, edo berpizteko, bai gure hizkuntza, eta bai herria bera ere.

Piztu, ez piztu, euskaraz badakigu, asko. Dakigunok baino askoz gutxiagok hitz egiten dugu euskaraz.

Garai batean izan genuen Donostian kanpaina bat, "lehenengo hitza euskaraz". Orain ere martxan jarri beharko genuke. Dendara joan, eta gaztelaniaz. Zergatik, ordea? Baliteke aurrean dugun dendariak euskaraz jakitea. Orain dela urte batzuk egiten nuen, Parte Zaharrean joan, tabernara sartu eta euskaraz eskatu. Euskaraz erantzuten ez bazuten, agur!, beste batera joaten nintzen.

Militantea, gero!

Eta gero eta euskaldun gutxiago dago Donostiako Parte Zaharreko tabernetan ere. Garai batean, Parte zaharrean joan eta jan, edan, hitz egin, kantatu... dena egiten genuen. Orain, ez. Lehenengo hitza euskaraz egin behar dugu, leku gutxietan euskaraz dakien bat jarri behar dute; bat, gutxienez.

Militantzia aipatu dut, Manuel Lekuona saria eman dizutelarik, ibilbide akademiko eta militantean euskara erdigunean jarri duen zientzialaria zarela esan dutelako.

Euskara dekanorde izan nintzen Psikologia Fakultatean, eta unibertsitateko campuseko beste fakultatetan ere euskara dekanordeak jartzen saiatu nintzen, euskararen ardura har zezaten. Eta lortu genuen. Eta hizkuntzaren normalizazioan saiatu ginen. 80ko hamarkadan, adibidez, hiztegi teknikoak landu genuen, erabiltzen genituen espainierazko terminoak zerrendatu, euskaraz nola esan pentsatu, eta proposamena bidali genion Euskaltzaindiari, aholku eske. Hasieran oso gauza nekeza zen. Dekanoa euskalduna bazen ere, ez zuen euskararekiko sentsibilitate handirik, "babesgabetasun ikasia" zen harena ere. Ez zuen alde egiten, baina ez zen kontra egitera ausartzen ere. Eragozpenak eta trabak asmatzen zituen. Orain unibertsitatean euskaraz egiten den lanak, euskararen egoerak, ez du zerikusirik garai batekoarekin. Zorionez.

Zure aitzindari izaera goraiatu du Eusko Ikaskuntzak. Besteak beste, unibertsitatean katedradun izatera iritsi den lehen emakumeetarik bat zarelako. Emakume izatea lagungarri izan duzu, traba?

Lagundu ez, traba izan dut! Nire garaian gizona ziren denak, gehienak, unibertsitatean. Dena nekezagoa zen guretzat. Katedraduna naizela esan duzu, eta egia da, baina garai hartan gizona zuten lehentasuna, katedradun izendatuak izateko ere. Gure fakultatean, hirugarren katedraduna izan nintzen. Lehen biak, gizona ziren. Hirugarrena ere gizona nahi zuten. Neu izan naiz Psikologia fakultateko lehenbiziko katedradun emakumezkoa. Katedradun izateko babesa izan nuen, baina ez gizona gehiengoarena. Hala ere, curriculum handiena eta hobea nuen. Egoera hori ere bizi izan dut.

Manuel Lekuona sariak garrantzak gozatuko ahal dizkizu!

Senarra eta seme-alabak ditut, eta bilobak, eta eskerrak haiei. Haiek nire alde egin izan ez balute, ondoan eduki ez banitu niri laguntzen, ez nukeen aurrera egiten asmatuko. Edo erdirik ere ez nukeen egingo. ■

Azken hitza lehen: ARGIA

“Lehenik, ARGIAri eskerrak ematea dut. 1919an hasi eta orain arte egin duzuen lana miresgarria da. ‘Kazetaritza independentea. Informazioaren jabeakuntza. Inongo partidu politikoren menpean egon gabe. Informazioa, bertakoa eta mundukoa’. Irakurleek ere esaten dute: ‘Beti euskararen eta euskal kulturaren alde’. Gainera, astekaria!... Nola ez dugu, bada, ARGIArekin bat eginda segituko!”.

Hemen da Wolfram Deuna!

ZER

Umerezko zientzia-hitzaldiak,
dosi homeopaticoetan

NOIZ

Azaroaren 7an, 19:30ean,
Bergarako ZTB jardunaldien
barruan

NON

Seminarixoan, Bergara

GAINERA

Laboratoriumera bisita
gidatua, 18:30ean, doan!

Antolatzailea

elhuyar
ezagutuz aldatzea

Laguntzaileak

